Egyiptomi Füzetek

5. évfolyam 4. szám 2005

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság időszakos lapja

Hajóút a Nasszer-tavon, avagy Núbia műemlékeinek megmentéséről

Az Asszuáni Nagy gát építése miatt az egyiptomi Núbia műemlékei, mint II. Ramszesz, és felesége, Nefertari közismert sziklatemplomai Abu Szimbelben, vagy a Philé szigeti együttes, valamint Kalabsa és környékének templomai, az 1960-as években az érdeklődés középpontjában álltak. Az UNESCO világméretű akcióba kezdett megmentésük érdekében. Nagy szerencseként könyvelhetem el, hogy az elmúlt két évtizedben jó néhányszor eljutottam Egyiptomba, így az eddig említett emlékeket többször is meglátogathattam. Olvastam, hogy a Nasszer-tó partján további emlékeket is elhelyeztek.[1] De hogy lehetne ezeket „becserkészni”?

Hallottam róla, hogy valamikor szerveztek hajóutakat megtekintésükre, és 2002-ben végére jártam a dolognak. Az Asszuánban megépített Núbia Múzeum egy mellékszárnyában fantasztikus dokumentációt találunk a mentőakcióról és a megmentett és örökre hullámsírba merült emlékekről: mindezt fekete-fehér fotókban és szövegben, térképeken az eredeti helyszínek feltüntetésével. Áttanulmányozva még jobban szerettem volna látni ezeket. Különösen II: Ramszesz Wadi Esz-Szebuában vízben fekvő Szfinxe ragadta meg a képzeletemet, noha azt „úgy” már soha többé nem lehet látni – csak a fotókon. Kinyomoztam, hogy vannak „Nasszer-tavi” hajóutak. Valamennyi hétfőn indul Asszuánból, és pénteken reggel fejeződik be Abu Szimbelben. Nagyon rossz volt az időkihasználás, és az ár is erőteljesen megterhelte a pénztárcámat. Szívesen lemondtam volna a luxushajóról, felcserélve mondjuk egy egynapos taxizásra, de a hatóságok nem engedték. A hajó csak kedden reggel indult el.

A kalabsai templomot VIII Ptolemaiosz II. Euergetész egy 18. dinasztiabeli kis templom helyébe építtette, és Mandulisznak, a helyi ég- és napistennek szentelte. Valószínűleg őt is meglátogatta éves körútján a philéi Izisz istennő. Az épületet Augustus császár nagyméretű temploma váltotta fel. Ennek óriási kikötője volt, és 15 méter magas téglafal vette körül. Belül a pülon, mammiszi és a 77 m

A kalabsei templom

[1] Készült egy részletes útikönyv is: Jocelyn Gohary. Guide to the Nubian Monuments on Lake Nasser, American University in Cairo Press, 1998.

hosszú főtemplom homokkőből épült. 1924-ben még az eredeti festés nyomai is látszottak. Az oszlopos előudvar mögött a templomház szabadon állt. Homlokzatát szekrényfallal egybeépített kompozit oszlopok képezték. Az első helyiség, a pronaosz belsejében 8, szintén művészi kidolgozású karcsú oszlop áll. E mögött 3 helyiség: a vendégistenek-, az áldozati asztal- és a kultusz-szobor-terem sorakozik. Falaiban úgy nevezett kripták vannak, melyekben feltehetőleg a liturgikus élethez szükséges tárgyakat őriztek. Az épület tetején egy kis kápolna állt. A díszítés sajnos befejezetlen maradt. Az épületet szétdarabolva, egy esszeni cég hajókon szállította mostani helyére (1961-63). A munkálatok közben az alapokból kiemelt kőtömbökből egy Ptolemaiosz kori kapuépületet lehetett rekonstruálni. Ezt 1973-ban a berlini Charlottenburg Múzeumban állították ki.

Néhány méterre a Kalabsai templomtól Kertasszi Háthor istennőnek szentelt kis kioszkját állították fel, melynek középső oszlopfőin az istennőt tehén fülekkel és fején „pülon-koronával" ábrázolták. Valószínűleg a philéi Izisz istennő hajós körútjának egy állomásaként szolgált. Minthogy nincsen rajta felirat, keltezése is bizonytalan: Ptolemaiosz vagy korai római időszakra szokták tenni.

Nem messze tőle egy sziklába vágott kis gránitszentélyt találunk még, és néhány kőtömböt őskori sziklarajzokkal, melyek döntően az afrikai szavannák állatait ábrázolják, pl. elefántot és gazellát.

Innen mintegy 10 perces sétával érhető el Bet el-Wali temploma, melyet II. Ramszesz fáraó Amonré, Réharakhti, Hnum, Anukisz és az uralkodó kultusza számára építtetett. A

Kertasszi – a kioszk látképe

Részlet a bet el-wali templom szentélyéből

templom előtt eredetileg egy pülon állt, de már az ezt követő udvartér is a sziklába volt vágva. Mivel azonban az itt még nem volt elég magas, egy téglaboltívvel fedték le. A következő helyiség, az áldozati terem viszonylag alacsony. Tetejét két pillér tartja. A szentély 3 kultusz-szobrát a sziklából helyben faragták ki. A bejárati csarnok falait szír és afrikai hadjáratok képei díszítik (színes gipszlenyomataik a British Múzeumban láthatók). Különösen nevezetesek a kádesi csata jelenetei. Finoman kidolgozott, festett domborművei meglehetősen jó állapotban maradtak fenn.

A kalabsai együttes megtekintése után hajóra szálltunk, és egészen estig hajóztunk a Nasszer tavon déli irányba. A parttól meglehetősen nagy távolságra haladtunk, így csak a kékséget nézegethettük felettünk és alattunk napozás közben a fedélzetről. Este vacsora után, úgy 9 óra tájban felhívtak bennünket a fedélzetre, hogy egy kb. 10 perces „Hang- és fényjátékot" nézzünk meg. Hajónk, a Nubean Sea, ugyanis Dakka és Wadi esz-Szebua templomaival szemben kötött ki, és a kivilágított templomokban Vangelis zenéjét hallgatva gyönyörködhettünk.

Másnap reggel aztán csónakokkal kivittek a partra. Elsőnek a wadi esz-szebuai templomhoz mentünk. Először III. Amenhotep fáraó építtetett itt a núbiai Hórusz számára egy kis sziklakápolnát, később II. Ramszesz emelt egy 109 m hosszú sziklatemplomot Réharakhti, Amonré és a saját maga tiszteletére. Ezt helyezték 1964-ben mai helyére, 4 km-rel nyugatra. Oszlopcsarnoka még félig a szabadban volt, szentélyét azonban már a sziklafalba vágták. Három kis szoborfülke kapcsolódik hozzá. A

Wadi esz-Szebua – a bejárat szfinx sora

falakon áldozati jeleneteket és II. Ramszesz gyermekeinek a felvonulását ábrázolták. Ebben a templomban kevésbé jó állapotúak a domborművek, de a templomhoz vezető szfinxsor lenyűgöző. A 3 pülon közötti bevonulási utat szegélyezték. Többségük kettőskoronát visel. II. Ramszesz fáraó arcát ábrázolják az oroszlánon, bár vannak kosfejűek is, sőt találtam sólyomfejűt is köztük – azóta sem láttam ilyent. A 3. pülon előtt a fáraó hatalmas szobra áll. Párja valamivel odébb, a sivatag homokjában fekszik, míg felső-egyiptomi koronája néhány méterrel távolabb hever. Az udvar és az oszlopcsarnok pilléreit szintén az ő alakjára faragták.

Innen tevével, csónakkal vagy gyalog lehetett a pár száz méterre levő dakkai templomhoz menni. Ezt egy 18. dinasztiabeli templom helyére építette Arkamani/Ergamenész etióp király a Pnubsban tisztelt Thot isten tiszteletére, majd VIII. Ptolemaiosz, Augustus és Tiberius bővítette. Érdekes módon, a római uralkodók idején hátul építettek hozzá egy 2. szentélyt. Ekkor készült el belső és külső körítőfala is a nagy pülonnal együtt. Ezt, és magát a templomépületet sikerült 1961-ben megmenteni – Hatsepszut és III. Thotmesz kori domborműveket is találtak az áthelyezéskor, és kiderült, hogy az ide érkező római kori katonák számos felajánlási emléke Hermes Trismegistosnak volt szentelve. Szentélyében egy gránit naosz áll. Az épület nem annyira díszítésével, mint inkább építészeti arányaival hatott rám, no meg azzal, hogy fel lehetett mászni a templom tetejére. Az eredeti hely egyébként arról nevezetes, hogy Kr.e. 23-ban Petronius római hadvezér seregei ott verték meg Candace etióp királyt.

Közelebb a parthoz még megnéztük Maharraka befejezetlen kis templomát. A római korban Hiera Sykaminos / Maharrakanál húzódott Egyiptom déli határa. A kb. 14 x 16 m nagyságú Izisz és Szerapisz templom lényegében egy három oldalról ún. Hohlkehlével lezárt fallal övezett kompozit oszlopos udvar volt. A hosszanti hátsó falat egy szekrényfal képezte. A kis templom különlegességét az egyik sarokból induló lépcső képezi, mely a tetőre vezet. Az egyiptomi hatóságok 1961-ben telepítették át.

Vagy 3 órai – immár partközeli – hajókázás után ismét kikötöttünk a számomra egyik legérdekesebb templom, az amadai kis templomnál. Valószínűleg III. Szeszosztrisz szentélyének a helyére épített III. Thotmesz és II. Amenhotep fáraó egy kis homokkő templomot Amonre és Réharakhti tiszteletére,

II. Ramszesz egyik szfinx szobra Wadi esz-Szebuában

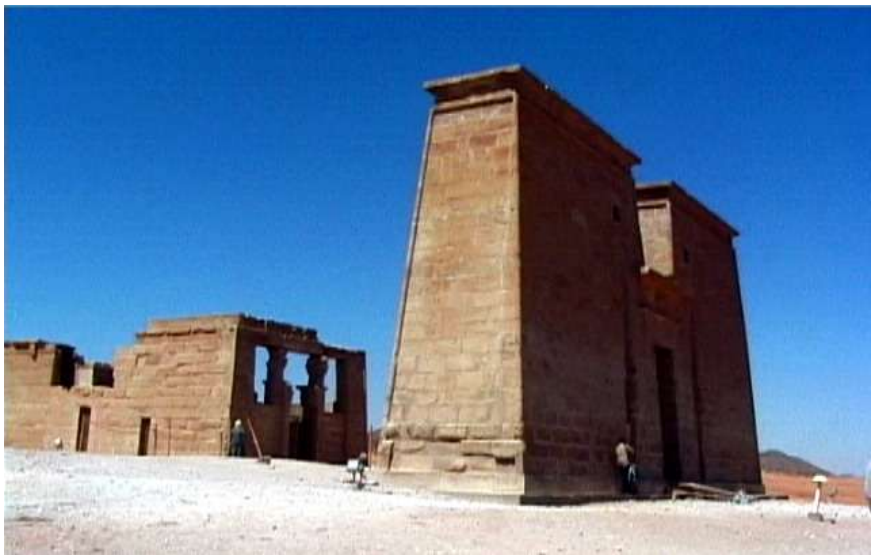

A dakkai templom látképe

amit aztán IV. Thotmesz fejezett be és kezdett oszlopokkal körülvenni. Az Ehnaton korában megcsonkított Amon szobrokat I Seti restauráltatta. Csodálatos, finoman faragott, részben festett domborműveivel ragadott meg. A szentélyben levő nagy sztélén egy nevezetes eseményt örökített meg II Amenhotep fáraó: a 3. évi szíriai hadjáratának történetét.

Pillérek az amadai templomban IV. Thotmesz kartusával

kívül-belül megerősítették, „becsomagolták" (acélba és betonba ágyazták, és fémpántokkal erősítették meg), majd elválasztották a szikla talapzattól, és vasúti síneken vontatták el 2,5 km-re északra és 60 m-rel magasabbra.

A kopt időszakban keresztény templomként működött, ezért domborműveit gipsszel fedték be, így az ásatás során visszanyerte eredeti festését, ami azóta sajnos a fény hatására eltűnt. David Roberts (1796-1864) még kupolás kopt templomként festette le 1838/39-ben:

A legizgalmasabbnak azonban a templom megmentését tartom. A régészek számára egyértelmű volt, hogyha feldarabolják, akkor a domborművek akár teljesen el is pusztulhatnak. A templom védelmében Christiane Desroches-Noblecourt emelte fel a szavát, és határozott közbenjárására Franciaország vállalta az épület megmentését. A 9 x 22 x 4,38 m-es templomot

Néhány lépésre találjuk tőle ed Derr Amon, Ptah, Réharakhti és az uralkodónak szentelt templomát. Szintén II. Ramszesz vágatta a sziklába. A 37 m hosszú templom Abu Szimbelre emlékeztet. A pilléreken és a falakon nagyméretű, festett domborművek maradtak fenn élvezhető állapotban – köztük II. Ramszesz győzedelmes hazatértét és a hadifoglyok felál-

Amada, részlet a templom oszopos csarnokából.

A jobb oldali hosszú teremben, a szentély mellett III. Thotmesz fáraó a templom alapítási szertartását örökíttette meg. Az előcsarnok oszlopain IV. Thotmesz fáraó jubileumi szed ünnepének jelenetei láthatóak. Merneptah pedig egy sztélét helyezett itt el, melyen a libiaiak által támogatott wawati lázadás leverését örökíti meg.

Derr – bárkát vívő papok az ünnepi körmenten

Derr – jelenetek a szentélyben: áldozat Min istennek és Thot összeírja az uralkodó éveit

dozását ábrázoló jelenetek. Az udvar Ozirisz-pilléreinek a felsőteste hiányzik. 1964-ben szállították át.

Kissé távolabb tőle látható Pennut, Wawat (vagyis Alsó-Núbia) és Miam (hajdani Aniba) alkirályának az eredetileg Anibában megépített pici sziklasírja. Csak ezt a sírt tudták megmenteni a kampányban. Egy kúpalakú szikla tetejébe telepítették át. Pennut VI. Ramszesz uralkodása idején élt. A sírt meglehetősen provinciális stílusban faragták ki, de domborművein a festés ma is látható. A falakon temetkezési, túlvilági és a halott életéből vett jelenetek láthatók. Mindössze egy helyiségből áll. A bejárattal szemben egy kis fülkét is kialakítottak. Ebben három szobor töredéke vehető ki.

Ezen az estén Qasr Ibrim mellett horgonyoztunk le, de nem szállhattunk partra, hogy közelebbről is megnézzük a kis szigeten a kopt templomok vagy Taharka templomának maradványait. Erődje az Asszuáni Gát megépítése előtt mintegy 70 méterrel emelkedett a folyó szintje fölé. A keleti parton állt. Arab neve végső soron ókori elnevezésére nyúlik vissza: meroitikus nyelven Pedeme volt, amit latinul Primisnek írtak át, és a koptben Phrimként emlegettek. Feltehetőleg már a Középbirodalom korában ellenőrzőpontként működött, de régészetileg csak újbirodalmi réteg mutatható ki. Kutatása még most is folyik az Egypt Exploration Society vezetésével, jóllehet a 18. dinasztiától működő erődítmény maradványai ma már a Nasszer tó vize alatt vannak. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy számos ép, középkori sírt is találtak itt. Így tudjuk, hogy Timotheus püspököt teljes papi ornátusban temették el vas keresztjével és egyéb értékeivel, közöttük a Kinyilatkoztatások Könyvének egy lapjával. Ezt kopt betűkkel, de ónúbiai nyelven írták. Timotheust egyébként 1372-ben az alexandriai pátriárka nevezete ki. Ezt a levelet is eltemették vele. (Az emlékek ma a British Múzeumban láthatók.)

Részletek Pennut sírjából

Qaszr Ibrim látképe

Másnap egész délelőtt hajóztunk, míg-nem délben megérkeztünk végállomásunkra, Abu Szimbel templomaihoz. Áthelyezésükről az 1960-as években rengeteget cikkeztek, tele volt vele a világsajtó, mivel II. Ramszesz és Nefertari sziklatemplomaival kezdődött a núbiai leletmentés. A National Geographic híres darus fotója, ahol a levegőben lebeg II. Ramszesz hatalmas arca, vagy az összeszerelés képe, amikor a munkás a fáraó fülén áll, és nem ér fel a feje tetejéig sem, mindenhová eljutott. A több-féle megoldási javaslat közül a svéd ötlet győzött. A sziklatemplomok fölül elbányászták a hegyet, a templomokat szétdarabolták, a 20-30 tonnás darabokat gondosan megszámozták, becsomagolták, elszállították, majd távolabb és magasabban újra összerakták. Az „összerakás” két hatalmas betonhéj segítségével történt – köztük üreg van. A 70-es években még be lehetett ide is menni, és egy kis kiállítást lehetett megtekinteni az áthelyezéssel kapcsolatban: Az alsó héjra alulról felerősítették a tulajdonképpeni templom részeit, a felső fölé pedig „visszaépítették” a hegyet, hogy legalább közelről, a templom előtt állva az eredetihez hasonló illúziója legyen a látogatónak. Ugyanígy jártak el Nefertari templomával is.

A „bevonulás” ismét Vangelis zenéjére történt, és a nap sugarai még éppen súrolták a „keletelt” templom óriás szobrait. Ebéd után nem vártam meg a „hivatalos” partra szállítást, hanem a személyzet kis pallóján partra egyensúlyoztam magam, és egy keskeny ösvényen felmásztam az útig. A délelőtti konvoj népe régen távozott, a hajók utasait pedig még nem hozták partra. Teljesen egyedül voltam…

Ipach Ildikó
OMIKK

Előadás helye és ideje:
Nemzetek Háza, 2005. május

Abu Szimbel – II. Ramszesz Ozirisz oszlopai

Abu Szimbel – II. Ramszesz szobra Gyertyánffy graffitojával

Egyiptomi Füzetek 5/3, 2005
Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága
Szerkesztő: dr. Győry Hedvig
Levélcím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.
e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu